

Oud-voorzitter van het KNAG en emeritus hoogleraar fysische geografie Joost Terwindt (her)las de jaarverslagen die de afgelopen veertig jaar zijn samengesteld door de secretarissen van het genootschap.

De gang van het genootschap, 1973-2013

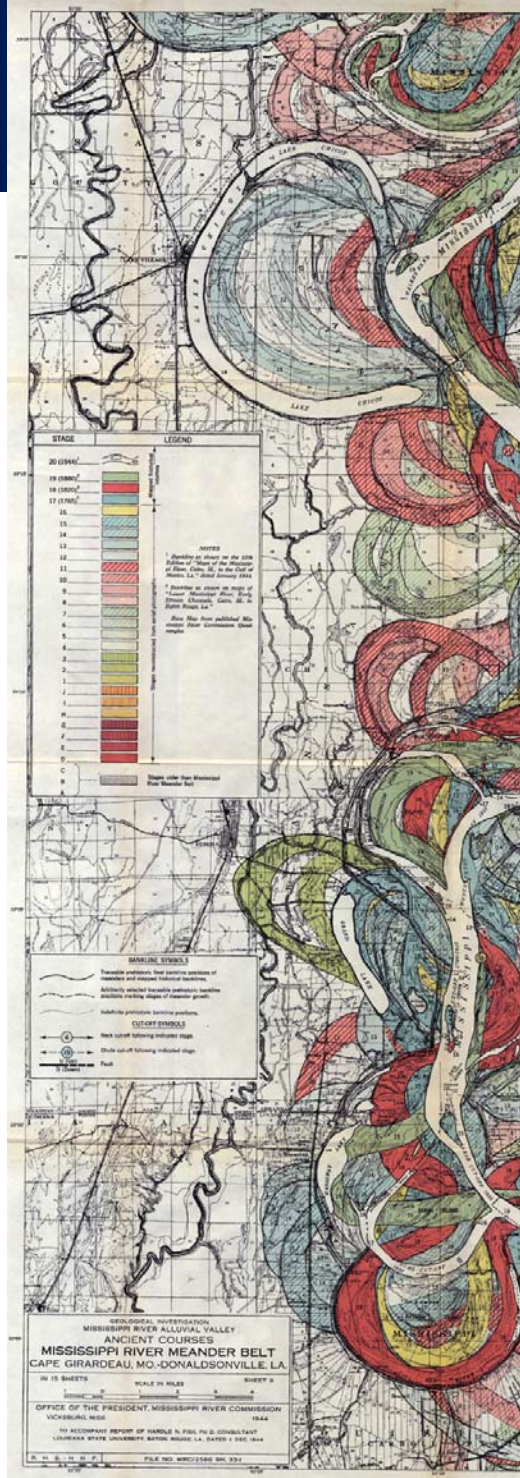
Het KNAG is nu een snelstromende rivier

Een metafoer voor de gang van het KNAG veertig jaar terug is een rustig stromende, meanderende rivier, waarin soms wat erodeert aan de buitenbocht en nieuwe aanvoer sedimenteert aan de binnenbocht. Deze rivier stroomt overigens in een roerig landschap. We hebben het aanvankelijk toch over de *roaring seventies*, een voortzetting van de *sixties*: de bom moest worden verbannen, de kruisraketten dienden te worden verplaatst. Deze roeringen gingen echter aan het KNAG voorbij. Waarschijnlijk speelde mee dat het KNAG 'nieuwe stijl' eerst intern orde op zaken moest stellen, na de fusie per 1 januari 1967 van het 'oude' KNAG met nog twee geografische verenigingen.

Wel belangrijk waren enkele andere ontwikkelingen, grotendeels buiten het vakgebied: de

opkomst van de informatie- en communicatietechnologie, de verdergaande toepassing van de statistiek, de ontwikkeling van computerprogramma's en -pakketten (SPSS), de opkomst van aardobservatiesystemen en *last but not least* de snelle ontwikkeling en toepassing van geografische informatiesystemen (GIS). Inhoudelijk leidden al deze vernieuwingen tot zowel theoretische modelvorming als toepassingen in de praktijk. De geografie werd een minder beschrijvende wetenschap. Specialisatie en verdieping gingen de toon zetten. De specialisaties concentreerden zich in eigen groepen, met eigen organisaties, communicatie en bijeenkomsten. Zo rond 1980 worstelde het KNAG met de vraag wat nog de taak was van het genootschap in dit veranderende landschap.

BEELD: MISSISSIPPI RIVER COMMISSION

De eerste eeuw van het KNAG (1873-1966)

Samenstelling:
Paul van den Brink

1873 Oprichting van het genootschap door de aardrijkskundelaren H.F.R. Hubrecht, A. van Otterloo, N.W. Posthumus, allen uit Amsterdam en C.M. Kan uit Utrecht. De Leidse hoogleraar P.J. Veth wordt tot voorzitter benoemd. Het genootschap houdt tot 1879 kantoor in een lokaal van de Handelsschool aan de Keizersgracht 123 in Amsterdam, waar ook de bibliotheek gevestigd is.

1874-1883 Eerste reeks van het *Tijdschrift van het Aardrijkskundig Genootschap*. Het eerste nummer verschijnt op 1 april 1874.

1874-1875 Als uitvloeisel van een nationale inzamelingsactie stuurt het KNAG twee pool-expedities uit onder leiding van de marineofficier L.R. Koolemans Beijnen.

1876-1910 Oprichting van de afdeling Nederland die zich op de aardrijkskundige en cartografische studie van Nederland toelegt. Onder leiding van J. Kuyper, A.A. Beekman en H. Blink toont de afdeling een enorme daadkracht en legt de basis voor de wetenschappelijke studie van Nederland als geografisch object.

Het meanderende KNAG veranderde in een brede, snelstromende rivier. De afbeelding toont een kaartblad met oude meanders van de Mississippi in de Lower Mississippi Valley uit een rapport (1944) van Harold N. Fisk.

Ook in het lager, middelbaar en hoger onderwijs werd de vernieuwing flink aangezwengeld. In het begin van de jaren 80 werd voor het universitair onderwijs de TVC-operatie (Taakverdeling en Concentratie) op gang gebracht. Het was vooral een bezuinigingsoperatie, die leidde tot een herverdeling van opleidingsmogelijkheden over het land. Opmerkelijk genoeg speelde het KNAG hierin nauwelijks een rol, terwijl de opleiding sociale geografie en planologie aan de Vrije Universiteit toch een van de slachtoffers was. Alleen prof. Marc de Smidt schreef als voorzitter van het KNAG een opiniestuk in *Trouw* om duidelijk te maken dat de opheffing van de VU-geografie niet voortkwam uit een gebrek aan kwaliteit. Daar bleef het bij. Het geeft aan dat het KNAG in die tijd niet zo assertief was in de verdediging van de belangen van de academische geografie.

Ook in het lager en voortgezet onderwijs ontstond een vernieuwingsdrang, sterk gestimuleerd door het ministerie van Onderwijs. In het basisonderwijs werd het 'Nieuwe Leren' gepropageerd en in het voortgezet onderwijs de Tweefasenstructuur.

Het KNAG moest kortom wennen aan een sterk veranderde (educatieve) omgeving. In termen van de riviermetafoor: het genootschap raakte in een stroomversnelling. In de jaren 80 probeerde het genootschap in die stroomver-

snelling het hoofd boven water te houden. Het zette in op vier kerndoelen. In de eerste plaats pleitte het KNAG ervoor het schoolvak aardrijkskunde een nieuwe, duidelijke plaats te geven in het lager en voortgezet onderwijs. Ten tweede wilde het KNAG een intermediair zijn tussen de academische, onderwijs- en praktijkgerichte geografie. Ten derde streefde het genootschap naar promotie van het vak in de buitenwereld en ten slotte wilde het de eigen organisatie aanpassen aan de nieuwe uitdagingen.

Daarnaast bleef natuurlijk de zorg voor de leden: het uitbrengen van tijdschriften; het koesteren van de vakgerichte dan wel regionale kringen; het organiseren van lezingen, studiedagen en congressen, het faciliteren van binnen- en buitenlandse excursies en internationale congressen, zoals van de IGU en EUGEO en het congres van de afdeling Vrouwenstudies: *Building Identities*.

In termen van de metafoor: in de vrij meanderende rivier werden kribben aangelegd om de stroom te geleiden. Er werd nieuw beleid gevoerd.

Onderwijs

Vanaf ongeveer 1980 mobiliseerde het KNAG veel energie, inventiviteit en menskracht om de positie van het vak aardrijkskunde zowel in het basisonderwijs als in het voortgezet onderwijs veilig te stellen. Vanuit het ministerie van Onderwijs werden telkens nieuwe initiatieven genomen waarbij 'het veld werd gehoord'. Vanzelfsprekend ontstond er vanuit alle disciplines en oude en nieuwe vakgebieden een sterke lobby om de eigen belangen te promoten. Voor de aardrijkskunde speelde het KNAG, en vooral de afdeling Onderwijs, hierin een sleutelrol. Het KNAG

Rond 1980 worstelde het KNAG met de vraag wat zijn taak was

1876-1883 Publicatie van een reeks monografieën, met grotere artikelen over vooral Indische onderwerpen.

1877 Op voorspraak van het genootschap benoemt de Amsterdamse gemeenteraad de secretaris van het genootschap C.M. Kan tot eerste hoogleeraar geografie in Nederland aan de Gemeentelijke Universiteit. De Nederlandse regering wijst de bibliotheek en kaartenverzameling van het genootschap aan als depotcollectie van Nederlandse overheidspublicaties.

1877-1879 Eerste Indische expeditie naar Midden-Sumatra onder leiding van J. Schouw Santvoort. Hij moet de expeditie met de dood bekopen (zie ook pag. 15).

1879 De geografische bibliotheek- en kaartenverzameling wordt ondergebracht bij de Universiteitsbibliotheek van Amsterdam. Onderzoekcollecties die tijdens expedities zijn verworven, worden in bewaring gegeven bij musea in binnen- en buitenland.

1879-1938 Het genootschap houdt zijn bestuursvergaderingen op twee locaties in Amsterdam: in zalen op de Universiteitsbibliotheek aan de Singel en vooral bij Artis op de Plantage Middenlaan. In de Koningszaal worden in de regel ook de Algemene Ledenvergaderingen en de publiek toegankelijke lezingen gehouden. Ontvangsten en voordrachten van beroemde ontdekkingsreizigers vinden plaats in het Concertgebouw in Amsterdam.

produceerde nota's en bracht die in de 'gremia'. Geleidelijk aan ontwikkelde zich een goede interactie met de beleidsvoorbereidende instanties op het ministerie, later ook rechtstreeks met de minister en de onderwijsspecialisten in de Tweede Kamer. Een reeks rapporten, nota's, petitie's en adressen kwam uit de koker van het KNAG. Een aantal rapporten bevatte een meer richtinggevende standpuntbepaling en later zelfs compleet uitgewerkte voorstellen voor de inhoud en eindtermen van het vak aardrijkskunde, vaak uitgevoerd in opdracht van het ministerie. Een opsomming:

- *Ruimte voor aardrijkskunde* (1983): opzet nieuwe structuur voortgezet onderwijs; positie van het vak aardrijkskunde;
- *Profiel tweede fase voortgezet onderwijs* (1992): opzet twee fasen in het basis- en voortgezet onderwijs;
- *Gebieden in perspectief* (2003): inhoudelijke invulling van het vak aardrijkskunde in de Tweede Fase vwo/havo;
- *Kijk op een veranderende wereld* (2008): nieuw examenprogramma vmbo.

Door de grote inzet en het vele werk van de afdeling Onderwijs van het KNAG is er veel bereikt. Niet alle wensen zijn vervuld, maar de positie van het vak aardrijkskunde is zowel in de basis-

Het KNAG profiteert weinig van de groei van het aantal jonge geografen

1880 Instelling van het KNAG-bureau met aan het hoofd een bezoldigde. Hij werkt waarschijnlijk vanuit zijn huis aan de Van Eeghenstraat 3 in Amsterdam.

1882 Expeditie naar Noord-Amerika van H.F.C. ten Kate Jr. Hij neemt deel aan een grootschalig antropologisch, etnografisch en archeologisch onderzoek naar de indianenstammen in het zuiden van de Verenigde Staten.

vorming als in de Tweede Fase belangrijk verbeterd vergeleken met wat er oorspronkelijk voor dit vak in het vat zat.

Op het organisatorische vlak, maar ook op het inhoudelijke vlak zijn er originele initiatieven ontwikkeld om leerlingen enthousiast te maken voor aardrijkskunde. Zo werd in 1994 voor het eerst de Aardrijkskunde Olympiade georganiseerd, waaraan jaarlijks vele honderden, soms over de duizend (maximaal 1600) leerlingen deelnemen; het is een doorslaand succes. De winnaars mogen deelnemen aan de Internationale Aardrijkskunde Olympiade, die om de twee jaar telkens in een ander land wordt gehouden. In 1999 verscheen de *Internet@tlas van Nederland*, waarin 300 scholen de leefbaarheid van hun omgeving in kaart brachten. Een andere activiteit is vanaf 2006 de *GeoWeek* die leerlingen van 10-15 jaar in hun eigen omgeving laat ontdekken hoe ze geo-informatie kunnen herkennen en toepassen. Tientallen organisaties participeren in de *GeoWeek*. Jaarlijks

In het Jaar van de Aarde (2008) toerde de *Geotruck* langs scholen in Nederland en Vlaanderen met het spel *GeoQuest*, dat scholieren bewust maakt van aarde, klimaat en milieu.

doen er enige duizenden (maximaal 11.000) leerlingen aan mee. In het kader van het Jaar van de Aarde werd in 2008 de *Geotruck* gelanceerd, die met een mobiel klaslokaal door Nederland en Vlaanderen trok, bedoeld voor leerlingen van de bovenbouw van het havo/vwo. De truck be-

1883-1966 Tweede reeks van het *Tijdschrift van het Aardrijkskundig Genootschap*, zes afleveringen per jaar. Vanaf 1888 is E.J. Brill (Leiden) de enige uitgever van het genootschap.

1884-1885 Expeditie naar Oost-Afrika. De zoon van P.J. Veth komt hierbij om het leven.

1884-1893 W.F. Versteeg, oud-hoofd van de Topografische Dienst in Nederlands-Indië treedt op als voorzitter.

1884 Expeditie van K. Martin en W. Suringar naar de Nederlandse Antillen en Suriname.

1885 Na aanvankelijk sterke groei begint het ledental van het genootschap te dalen.

1888-1890 Het genootschap organiseert vijf kleine expeditie's naar diverse delen van de Nederlandse Oost-Indische archipel. In 1888 krijgt het genootschap het predicaat 'Koninklijk'.

vatte veel geo-onderwerpen met veel *hands on* opdrachten; het project was zeer succesvol.

In 1986 is de *Glazen Globe* ingesteld, een prijs voor het beste aardrijkskundige jeugdboek, meestal uitgereikt op de Onderwijsdag van de Nederlandse Geografendagen. Deze Onderwijsdag is een mengeling van overdracht van nieuwe informatie relevant voor het onderwijs, en praktische trainingen in programma's en applicaties. Gemiddeld trekt de dag rond de 500 deelnemers; in 2012 zelfs bijna 800 mensen.

Een andere belangrijke mijlpaal was in 2001 de instelling door het KNAG van een bijzondere leerstoel Onderwijsgeografie, een landelijke voorziening om de inhoudelijke interactie tussen de universitaire geografie en het voortgezet onderwijs te bevorderen. Rob van der Vaart was de eerste hoogleraar op deze leerstoel. In 2005 volgde Joop van der Schee hem op. Als bijzonder hoogleraar fungeren zij als boegbeeld van het vak in nationale en internationale onderwijs-gremia.

Intermediair

Het KNAG heeft veel pogingen gedaan om als intermediair te fungeren voor de academisch geografen, de onderwijsgeografen en de praktijkgeografen. 'Het KNAG is er voor alle geografen.' Het aantal leden is echter bescheiden ten opzichte van het totale aantal geografen. Aanvankelijk telde het KNAG iets meer dan 2000 leden; in de jaren 80 steeg dit tot rond de 3000. Dit was waarschijnlijk een gevolg van het sterk toenemende aantal studenten en afgestudeerden in die periode. In de jaren 90 steeg het ledental tot gemiddeld zo'n 3300, met een maximum van 3563 in 1999. Na de millenniumwisseling zakte dit weer iets terug tot zo'n 3200.

Staatssecretaris van Waterstaat Monique de Vries tijdens een KNAG-symposium over wateroverlast, oktober 1999.

Dit betekent dat het KNAG door de jaren heen een redelijk constant ledenaantal heeft, maar weinig profiteert van de belangrijke groei van het aantal jonge geografen. Zo'n driekwart van de leden is werkzaam in het voortgezet onderwijs en daaraan gerelateerde instanties. Van de oudere academisch geografen is een aanzienlijk aantal lid van het KNAG, maar onder de jongere generaties is het aantal leden beperkt. Hetzelfde geldt voor student-leden.

Een zware opgave is vooral om praktijkgeografen bij het KNAG te betrekken. Zij vinden hun geogericht walhalla eerder in de vele gespecialiseerde vakorganisaties (zoals het NIROV) dan bij het generalistische KNAG. Daar komt bij dat

Praktijkgeografen sluiten zich aan bij sterk beroepsgerichte organisaties

afgestudeerde geografen in een steeds breder beroepsveld werk vinden met eigen, sterk beroepsgerichte verenigingen en organisaties. Om in de metafoer te spreken: de hoofdstroom verliest nogal wat water aan zijtakken.

Aanvankelijk was het KNAG nog disciplinair georganiseerd. Het kende de afdelingen Onderwijs, Fysische Geografie, Sociale Geografie, Geografie van Ontwikkelingslanden, Historische Geografie, de afdeling Vrouwenstudies (1989-2001), die later overging in de Werkgroep GAIA, en een afdeling Studenten.

Daarnaast waren er de regionale kringen, waarvan een aantal een kwijnend bestaan leidde met af en toe een opflukking. Andere kringen (vooral die van Amsterdam, Den Haag, Utrecht en Rotterdam) deden het beter. Afdelingen en kringen organiseerden lezingen, symposia en excursies. Ook werden er vanuit het bestuur grotere manifestaties georganiseerd over maatschappelijke onderwerpen, waarbij juist de praktijkgeografen werden betrokken maar ook deskundigen binnen de overheid, van beleidsvoor-

1893-1897 KNAG-oprichter C.M. Kan wordt voorzitter van het genootschap.

1893 Om het ledenverlies een halt toe te roepen, gaat het genootschap ertoe over leden te benoemen.

1897 C.M. Kan (vanaf 1874) en J.Ae.C.A. Timmerman, die vanaf 1885 samen de redactie van het *Tijdschrift* vormen, leggen hun functie neer naar aanleiding van een conflict met een groep hoogleraren over de inhoud en richting van het

verenigingsblad. Omdat Kan vanaf 1893 voorzitter is en Timmerman al vanaf 1884 secretaris van het genootschap, ontstaat er een bestuurscrisis.

1897-1901 Eerste bestuurlijke reorganisatie van het KNAG. Onder leiding van de voormalige vicepresident van de Raad van Nederlands-Indië, W.P. Groeneveldt, worden de relaties hersteld.

1899-1921 De ontdekkingsreiziger en zakenman J.W. IJzerman wordt voorzitter van het genootschap. Tijdens zijn presidium, waarbij

hij lange tijd wordt geassisteerd door de jonge Amsterdamse bankier Ernst Heldring, beleeft het genootschap een eerste bloeiperiode.

1900 De Amsterdamse zakenwereld brengt het Vethfonds samen, een fonds voor Indische onderzoekingen.

1900-1911 Het genootschap stuurt zeven expedities naar Suriname om het binnenland naar de zuidgrens te ontsluiten.

Geografendagen

Wisselende locaties

1977	Utrecht
1980	Amsterdam
1982	Nijmegen
1984	Groningen
1986	Utrecht
1988	Rotterdam
1990	Amsterdam
1992	Nijmegen
1994	Groningen (Terschelling)
1998	Utrecht
2003	Groningen
2006	Utrecht

Naar aanleiding van een verslag van de 39^e Duitse Geografendagen verscheen in *Agora* van juli 1973 – destijds het mededelingenblad van het KNAG – een pleidooi om ook in Nederland regelmatig terugkerende geografendagen te organiseren. Het leverde 218 positieve reacties op, die in december 1973 aan het KNAG-bestuur werden doorgegeven met het verzoek een principebesluit te nemen over het al dan niet houden van geografendagen. De Interfaculteit Aardrijkskunde uit Utrecht had het bestuur al laten weten eventueel als eerste gastheer beschikbaar te zijn.

Het KNAG-bestuur moest er lang over nadenken. Pas na vijftien maanden, in maart 1975, zei het bestuur uitvoering te willen geven aan de ideeën, al duurde het weer vier maanden voordat de Utrechtse Interfaculteit verzocht werd een congrescommissie te benoemen. In de ledenvergadering van 3 oktober 1975 werd ten slotte besloten voortaan om de twee jaar Nederlandse Geografendagen te houden, waarbij telkens een andere universiteit zou worden uitgenodigd als gastheer op te treden.

Uiteindelijk vonden van 14 tot 16 april 1977, bijna vier jaar na de oproep in *Agora*, in Utrecht de Eerste Nederlandse Geografendagen plaats. De organisatie was overweldigd door de belangstelling: er konden 435 bezoekers worden toegelaten, 520 hadden zich aangemeld. De bezoekers maakten dagen mee met alle toeters en bellen die ook de Duitse Geografendagen kenmerkten: excursies, diners, tentoonstellingen, avondprogramma's enzovoorts. Dat ze de geschiedenis zijn ingegaan als de Eerste Nederlandse Geografendagen is taalkundig correct, maar historisch gezien niet helemaal. De Eerste

Nederlandsche Geografendag vond namelijk al plaats in 1935, de Tweede in 1937. Of bestuursbesluiten toen ook zo lang op zich lieten wachten is niet bekend.

Na 1977 werden met enige regelmaat Geografendagen gehouden. Vanaf de tweede helft van de jaren 90 kwam de klad erin, waarschijnlijk vanwege het kleine aantal instituten en personen die om de paar jaar de organisatie rond moesten zien te breien. Wat dat betreft hadden de Duitse geografen het gemakkelijker: door het grote aantal plekken waar geografie kan worden gestudeerd, kwamen de geografendagen op iedere locatie eens in pakweg dertig jaar langs. Bovendien gingen meer en meer academische onderzoekers naar gespecialiseerde internationale congressen. Heel populair werden bijvoorbeeld de bijeenkomsten van de Association of American Geographers. Detroit of Las Vegas is toch wat aantrekkelijker dan Groningen of Nijmegen. Alleen de docenten aardrijkskunde bleven trouw komen; voor hen wordt tegenwoordig de Onderwijsdag georganiseerd, in zekere zin de opvolger van de Geografendagen.

Johan Borchert

Tijdens een discussiedag op het ministerie van VROM in 1999 was ook minister Pronk aanwezig. Van die gelegenheid werd gebruik gemaakt om hem een videoband aan te bieden van de Geografendagen in Utrecht (1998). Rechts achter Pronk: Joost Terwindt. Helemaal rechts: Ton van Rietbergen.

bereidende instanties en uit de advieswereld. Voorbeelden zijn: *Inpoldering Markerwaard* (1983); *Uitbreiding Nederlandse kust* (1985); *Sociaal-economische ontwikkelingen van de Nederlandse regio's* (1987); *Luchthaven Symposium* (1997); *Geografie 2000: de strijd om de ruimte* (2000); *Lowlands in Europe* (2003) en *Waarden in ruimte* (2003). Daarnaast vonden in samenwerking met de universitaire geografie-instituten tussen 1977 en 1998 de Geografendagen plaats (kader).

De intermediaire functie komt ook goed tot uitdrukking in de tijdschriften. Het *Geografisch tijdschrift* en *De Nieuwe Geografenkrant* werden vervangen door *Geografie* en *Geografie-Educatief* (zie de bijdrage van Johan Borchert op pag. 17). Het Engelstalige, internationale wetenschappelijke *Tijdschrift voor economische en sociale geografie* bleef het academisch visitekaartje van het KNAG. Het tijdschrift vierde in 2009 zijn 100-jarig bestaan. Jan van Weesep was 25 jaar hoofdredacteur en werd door het KNAG geëerd met de Plancius-medaille. Ook verschenen er bijna 400 delen van de reeks *Nederlandse Geografische Studies*, opgericht met Johan Borchert als trekker en jarenlang hoofdredacteur (zie pag. 20).

In 1999 nam het KNAG de taken van het Informatie- en Documentatiecentrum voor de Geografie over, toen IDG-directeur Henk Meijer met pensioen ging en de subsidie van het ministerie van Buitenlandse Zaken werd stopgezet. De websites van het IDG en het KNAG schoven in elkaar. Het KNAG nam ook de Nederlandse en Engelse versie van de IDG-uitgave *De Kleine Geografie van Nederland* onder zijn hoede.

Vermelding verdient ook de verschijning in 2011 van het volumineuze werk *Dienstbare kaarten* door KNAG-archivaris Paul van den Brink.

1904-1905 Eerste Nieuw-Guinea-expeditie onder leiding van R. Posthumus Meyes en E.J. de Rochemont.

1908-1909 Op voorspraak van het bestuur van het KNAG worden J.F. Niermeyer en de Duitse geograaf J.W.K. Oestreich benoemd tot hoogleraren aan de nieuwe faculteit Geografie van de Universiteit Utrecht. De handelwijze van het bestuur mondt uit in een tweede bestuurscrisis. H. Blink trekt zich uit het genootschap terug en sticht de Vereniging voor

Vorbereitung EUGEO 2007: Joost Terwindt, Paulus Huigen en Hans de Weert op Sicilië op bezoek bij het Italiaanse Geografisch Genootschap.

FOTO: RONALD KRANENBURG

Het is een cartografische geschiedenis van het KNAG en zijn tijdschrift in de periode 1873-1966. De studie omvat de beschrijving en afbeelding van 3000 kaarten, die in die jaren in het tijdschrift gepubliceerd zijn (zie ook pag. 15 e.v.).

Buitenwereld

Na effectief lobbywerk werd Nederland aangewezen om in 1996 het Congres van de International Geographical Union te organiseren. Het KNAG gaf hiervoor een financiële garantstelling. Het was ook betrokken bij de oprichting van EUGEO, de Europese associatie van geografische genootschappen. Hans de Weert was de eerste penningmeester. In 2009 werd Henk Ottens voorzitter van EUGEO (kader), niet te verwarren met EUROGEO, het Europese netwerk voor aardrijkskundecollega's, en EGEA, de Europese organisatie voor geografiestudenten en jonge geografen (zie de bijdrage van Becker e.a. op pag. 32).

EUGEO

Als geografen internationaal actief worden, ligt het voor de hand dat te doen via de IGU, de mondiale organisatie van geografen. De Nederlandse universitaire geografen zijn via een nationaal comité (IGU Nederland) met de Internationale Geografische Unie verbonden. Het KNAG geeft dit comité secretariële ondersteuning.

Naast deze wereldwijde samenwerking werd midden jaren 90 de behoefte gevoeld om ook in Europa, in eerste instantie binnen de Europese Unie, samen te werken met buitenlandse collega's. In 1994 kwamen vertegenwoordigers van geografische genootschappen uit de EU-landen op Italiaans initiatief bijeen in Rome om over een nieuwe organisatie te spreken. Aanleiding voor dit initiatief waren het in 1992 gesloten Verdrag van Maastricht, waarbij de

EU formeel tot stand kwam met een sterk uitgebreid takenpakket, en de uitbouw van de unie met nieuwe leden. EUGEO moest de lobbyorganisatie voor de geografie in Brussel worden.

Maar de ambities reikten verder. De EU kent vanaf 1984 kaderprogramma's voor onderzoek. Na 1994 kwam daarvoor aanzienlijk meer geld beschikbaar. EUGEO werd gezien als het vehikel om geografisch onderzoek op Europees niveau te bevorderen en te synchroniseren. Bij de oprichting en de beginfase van EUGEO waren uit Nederland Frans Dieleman (hoogleraar stadsgeografie in Utrecht), Frans Vonk (oud-voorzitter KNAG en planoloog bij de gemeente Heerlen) en Hans de Weert (economisch geograaf, Radboud Universiteit) betrokken.

De doelstellingen zijn tot nu toe maar in beperkte mate waargemaakt, iets wat wel meer voorkomt bij Europese projecten. Maar er zijn ook resultaten. Daartoe behoren de congressen. Het KNAG organiseerde in 2007 de eerste van een reeks regelmatig terugkerende Europese geografische congressen. Hiertoe werd in 2004 de stichting EUGEO 2007 Congres opgericht. Deze was formeel onafhankelijk van het KNAG, maar had er wel nauwe banden mee. De oudvoorzitter van het KNAG, Joost Terwindt, gaf leiding aan de congresorganisatie. Het congres in Amsterdam was redelijk succesvol en kreeg navolging. In september 2013 vindt het vierde EUGEO-congres plaats in Rome. De huidige KNAG-voorzitter Henk Ottens werd in 2009 voorzitter van EUGEO.

Henk Ottens

Economische Geografie. Vanaf 1909 geeft de vereniging het *Tijdschrift voor Economische Geografie* uit (het latere TESG). De afdeling Nederland van het genootschap gaat verder onder voorzitterschap van Ir. R.C. Ramaer.

1909-1920 Er worden tien kleinere geologische en volkenkundige expedities ondernomen naar delen van de Indische Archipel.

1910 Tweede bestuurlijke reorganisatie van het genootschap met de instelling van acht

commissies, waaronder een economische en een voor fotografie, met het doel beter te reageren op de wetenschappelijke uitdagingen van de tijd. Dit wordt mede ingegeven door de concurrerende nieuwe vereniging van Blink.

1913-1921 Het genootschap organiseert drie massaal bezochte cartografische tentoonstellingen in het Stedelijk Museum in Amsterdam.

1913-1916 Het bureau van het genootschap is gevestigd in de Domselaerstraat 19 in Amsterdam.

1916-1938 Het KNAG-bureau wordt verplaatst naar de Saxen-Weimarlaan 28 in Amsterdam.

1913 Bij het 40-jarig jubileum stelt het KNAG de Plancius-medaille in als waardering van een bijzondere wetenschappelijke prestatie. In 1921 wordt de medaille de eerste keer uitgereikt aan

Prins Willem Alexander en oud-minister Hans van den Broek ontmoeten Ferjan Ormeling sr. tijdens het KNAG-2000 congres in Amsterdam.

Sinds de jaren 90 is het KNAG steeds meer de publiciteit gaan zoeken. Dit werd mede ingegeven door de strijd voor het vak aardrijkskunde in het onderwijs. Er gingen meer persberichten de deur uit; steeds vaker werden vooraanstaande personen uitgenodigd om congressen te openen, deel te nemen aan excursies en zitting te nemen in aanbevelingscommissies. In lijn met deze ontwikkeling zijn de lustrumvieringen. Werd het 125-jarig bestaan van het KNAG nog bescheiden en intern gevierd, bij het 130-jarig bestaan koos

het genootschap doelbewust voor grote externe manifestaties (kader volgende pagina).

In dit verband past ook de uitgave van de *Geografische routes*, wandel- en fietsgidsjes langs geografisch interessante paden, voorzien van een historisch en een modern routekaartje. In totaal werden er tussen 2000 en 2002 tien routes uitgegeven, waaronder vier deeltjes over de, door het KNAG mede georganiseerde, excursies in de Amsterdamse regio bij gelegenheid van Honderd Jaar Woningwet. Om logistieke en financiële redenen is de serie gestopt.

Hans Renes (rechts) geeft uitleg aan staatssecretaris Rik van der Ploeg (midden) en directeur Kasteel Groeneveld Siem de Jong (links) tijdens de Wandeling Groeneveld in juni 2000.

Commissaris der Koningin in Flevoland Michel Jager neemt in september 2002 het eerste exemplaar van de KNAG-fietsroute Noordoostpolder in ontvangst uit handen van KNAG-directeur Katie Oost.

scheidend voorzitter J.W. IJzerman voor zijn ontdekkingsreizen in Suriname en zijn beschrijving en conservering van Hindoe-monumenten op Java.

1915 Het genootschap gaat akkoord met het initiatief van W. Boerman om een Geografische Kring op te richten. De Kring in Rotterdam organiseert discussiebijeenkomsten en excursies rond actuele geografische thema's om de aardrijkskundige kennisuitwisseling tussen vakgenoten, professionals en liefhebbers te bevorderen.

1921-1931 Het genootschap stemt in met de vorming van lokale kringen: Utrecht (1921), Rotterdam (1922), Wageningen (1923), Arnhem (1924) en Groningen (1926). Vanaf 1927 ook in Den Haag en Tilburg.

1923 KNAG-leden J. van Hinte, S.R. Steinmetz, C.L. van Balen en W.P.J. Erkelens richten het Amsterdams Aardrijkskundig Gezelschap op.

1923-1929 Het genootschap gaat een samenwerking aan met de Nederlandse folklorist D.J. van der Ven voor het maken van avondvullende films over culturele onderwerpen. De begeleidende muziek wordt geschreven door de componist J. Röntgen, die deze tijdens de premières ook ten gehore brengt.

1923-1935 Het KNAG subsidieert drie expedities naar het Karakorumgebergte tussen Kasjmir en Chinees Turkistan, uitgevoerd door Ph. C. Visser en zijn vrouw J. Visser-Hoof.

FOTO: WIM VAN DER ENDE

Tentoonstelling *In kaart gebracht met kapmes en kompas* in het Tropenmuseum te Amsterdam, ter gelegenheid van het 130-jarig bestaan van het KNAG.

FOTO: RONALD KRANENBURG

2003: het KNAG bestaat 130 jaar

Het 25^e lustrum in 1998, toch een markante gebeurtenis in de geschiedenis van het KNAG, werd bescheiden en voornamelijk intern gevierd. Er waren net een nieuwe strategie en bestuursstructuur ingevoerd en het bureau was in reorganisatie. Bovendien ging veel energie zitten in activiteiten om het vak aardrijkskunde in het vmbo/mavo en de Tweede Fase van het voortgezet onderwijs te positioneren.

Daarom greep het KNAG-bestuur het 130-jarig bestaan aan om de trom flink te roeren. Er werd een open lustrumconferentie georganiseerd in kasteel Groeneveld *Lowlands in Europe: Biodiversity, Drainage Basins and Climatic Change* met een middagdiscussie onder leiding van Jan Terlouw. Op de Algemene Ledenvergadering hield Roel van der Veen de lustrumlezing over een controversieel onderwerp: 'Wat is er mis met Afrika?' Op de Geografendagen in Groningen vond het lustrumcongres *Waarde in ruimte* plaats met 225 deelnemers.

De KNAG-expedities stonden centraal in de tentoonstelling in het Koninklijk Instituut voor de Tropen. Deze werd georganiseerd in nauwe samenwerking met het KIT en het Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds. De expositie bood niet alleen een overzicht van de diverse expedities, maar ook van de meegenomen archeologische en etnografische artefacten. Zowel de expedities als de artefacten staan nauwkeurig beschreven in een door Arnold Wentholt geredigeerde catalogus, een gezamenlijke uitgave van het ABP en het KNAG met de titel: *In kaart gebracht met kapmes en kompas: met het Koninklijk Nederlands Aardrijkskundig Genootschap op expeditie tussen 1873 en 1960*. De uitgave was mogelijk door een royale sponsoring van het ABP en bijdragen van een aantal andere culturele fondsen. Bij de drukbezochte opening van de tentoonstelling in de grote zaal in het gebouw van het KIT werden

voordrachten gehouden over de betekenis en de uitkomsten van de expedities. De tentoonstelling verhuisde in 2004 naar de hal van het hoofdgebouw van het ABP in Heerlen.

Een mooie coincidentie was dat het Mariniersmuseum in Rotterdam in hetzelfde jaar een tentoonstelling hield, *Naar de toppen van het Sterrengebergte*, over de laatste expeditie van het KNAG in 1959. Dit alles leidde tot een aflevering van het tv-programma *Andere Tijden* van de VPRO, waarin de nog levende deelnemers van de Sterrenbergexpeditie aan het woord kwamen en fragmenten te zien waren van de film die tijdens de expeditie werd gemaakt. In het KIT werd ook een symposium *Indische Kartografie* georganiseerd bij het verschijnen van de heruitgave van de *Atlas van Nederlands Oost-Indië*, met een tentoonstelling van speciale kaarten uit de omvangrijke collectie van het KIT.

In 2003 waren er ook twee lustrumexcursies naar de Eifel en naar de Grensmaas. Verder werd in samenwerking met *de Volkskrant* een lustrumfotowedstrijd georganiseerd: 'De mooiste en leukste plek van Nederland'. De prijzen hiervoor werden uitgereikt tijdens het lustrumcongres en de winnende foto's kwamen in de krant.

Al deze activiteiten mochten zich in een grote belangstelling van de pers verheugen. Het jaarverslag bevat een overzicht van ruim drie pagina's met de titels van KNAG-gerelateerde artikelen.

Daarnaast werden in het lustrumjaar de tiende Aardrijkskunde Olympiade, de Derby der Lage Landen en de Bedrijvendag voor jonge geografen georganiseerd. Ook kreeg minister Van der Hoeven het net gereedgekomen KNAG-rapport *Gebieden in perspectief* aangeboden over het nieuwe curriculum voor de Tweede Fase.

Al met al was het 26^e lustrum in 2003 een stimulerende en vruchtbare gebeurtenis voor het KNAG.

Joost Terwindt

Ook mag in dit verband de samenwerking van het KNAG met de uitgever Asia Maior worden genoemd bij de uitgave van een aantal historische atlassen, zoals *de Grote Atlas van Nederlands Oost Indië* (2003); *de Atlas Isaak de Graaf/Atlas Amsterdam* (2006); *de Grote Atlas van de VOC* in zeven delen (2007-2010) en *de Grote Atlas van de West-Indische Compagnie* (2011). Bij de aanbidding van de eerste exemplaren van deze atlassen werden belangrijke personen en instellingen betrokken, wat veel publiciteit genereerde.

Ook de website van het KNAG, die regelmatig vernieuwd is, bevordert de toegankelijkheid van het genootschap. Sinds 2011 is het KNAG ook actief op Twitter en Facebook.

Organisatie

Het KNAG vond na de Tweede Wereldoorlog onderdak bij het Koninklijk Instituut voor de Tropen, maar koos in 1980 voor een eigen pand. Het verhuisde naar een statige kantoorvilla aan de Weteringschans 12 in Amsterdam, gefinancierd door de legaten en fondsen van het KNAG te belenen. Maar statigheid heeft zijn prijs: het pand was duur in onderhoud. Rond 1990 moest een afweging worden gemaakt: investeren in onder meer een nieuw dak voor het pand, of verkoop en elders kantoorruimte gaan huren. Besloten werd tot verkoop; het KNAG kreeg als nieuw onderkomen enige kamers op de Uithof, in het kantoorgebouw waar de Faculteit Geowetenschappen van de Utrechtse Universiteit gehuisvest is.

Maar na achttien jaar werd ook dit onderdak te prijzig en het KNAG trok naar de binnenstad van Utrecht, Ganzenmarkt 6, waar het letterlijk een toplocatie kreeg, die via vele trappen bereikt kon worden. Samen met andere organisaties in dat verzamelpand verhuisde het KNAG eind 2012

naar de Kromme Nieuwe Gracht 66. Daar zit ze op de fraai verbouwde zolderverdieping van een historisch pand.

Aanvankelijk bestond het bureau van het KNAG uit slechts enkele medewerkers in deeltijd, die vooral bezig waren met de administratie en de boekhouding. Maar begin jaren 80 bereikte de automatisering ook het bureau. Dat kwam maar moeizaam op gang; er moest veel worden gedigitaliseerd, de programmatuur was nog primitief en de ICT-kennis beperkt. In 1985 ging het roer drastisch om. De overgebleven medewerkers werden ontslagen en er kwam twee, hogergekwalificeerde deeltijdkrachten in dienst. Maar zuinigheid bleef troef.

Begin jaren 90 werkte het bestuur aan een revitalisering om het KNAG aantrekkelijker te maken en nieuwe leden te winnen. In deze plannen speelde het bureau een belangrijke rol. Dat moest een spilfunctie gaan vervullen, meer manifestaties organiseren, meer de publiciteit verzorgen en meer sponsoring genereren. Het bureau kreeg een directeur met een leidinggevende functie. Het aantal medewerkers steeg tot zes.

In 1997 werd de missie van het KNAG opnieuw gedefinieerd en er werd een nieuwe bestuurs-

De KNAG Onderwijsdag 2012 trok een recordaantal bezoekers, bijna 800.

structuur ingevoerd. Het bureau kreeg er een onderwijscoördinator en een onderwijsspecialist bij, die zich vooral bezighouden met de positionering van het vak aardrijkskunde. Het totaal aantal medewerkers (vol- en deeltijds) steeg tot tien in 2000 en schommelt sindsdien tussen de negen en elf. Het bureau is nu een gestroomlijnde, effectieve en slagvaardige organisatie, die een sterke ondersteuning biedt aan de doelstellingen van het KNAG.

Perspectief

De gang van het KNAG over de afgelopen veertig jaar is aansprekend en gunstig geweest. Het KNAG heeft goed ingespeeld op de maatschappelijke ontwikkelingen, heeft gevochten voor de positie van het vak in het basis- en voortgezet

onderwijs. Het genootschap is steeds meer aan de weg gaan timmeren en heeft zich nationaal en internationaal een goed herkenbare positie verworven. Om in de metafoor te spreken: de rivier is steeds sneller en breder gaan stromen. Vele vakgenoten hebben zich, soms zelfs buitengewoon, ingezet om het vak op deze positie te brengen.

Toch doemt er aan de horizon een nieuwe uitdaging op. In de komende jaren zullen veel voor het KNAG actieve geografen met pensioen gaan, wat een negatief effect kan hebben op het ledental. Het lijkt daarom nuttig deze gepensioneerden aan het KNAG te blijven binden door ze een eigen platform te bieden (bijvoorbeeld een afdeling Senioren), waar een reüniefunctie kan worden gekoppeld aan inzet voor speciale projecten van het KNAG. Denk aan het stroomlijnen en actief inspelen op de nieuwe media en het oppakken van de *Geografische routes* en een professionele vermarkting hiervan. Gebleken is dat deze gidsjes bij een breed publiek goed ontvangen zijn. Ze laten zich ook goed inpassen in de reüniefunctie.

Bij het 140-jarig bestaan van het genootschap mogen wij velen dankbaar zijn voor alle inspanningen, met vaak alleen waardering als beloning, om de fakkel, die 140 jaar geleden werd ontstoken, vurig brandend te houden. Moge het KNAG een mooie toekomst tegemoet te gaan. •

Joost Terwindt (1933) was van 1953-1978 in dienst als geomorfoloog/sedimentoloog bij de Waterloopkundige afdeling van Rijkswaterstaat-Deltadienst, afdeling Kustonderzoek, en later hoofd van de afdeling Milieuonderzoek. Van 1978 tot 1998 was hij lector en later hoogleraar in de fysische geografie, in het bijzonder de proceskunde, aan de Universiteit Utrecht. Hij werkte vooral aan kusten, estuaria, delta's en getijrivieren.

1924 Op initiatief van het KNAG wordt de Aardrijkskundige Raad opgericht. Deze fungeert als de Nederlandse afdeling van de in 1922 in Parijs opgerichte Union Géographique Internationale (IGU, zie ook pag. 25).

1926-1933 De ledenactiviteiten worden op een nieuwe leest geschoeid: avondlezingen in de grote aula van het net geopende Koloniaal Instituut (vanaf 1950 het Koninklijk Instituut voor de Tropen). Om de ledengroei te bevorderen, worden onderwijzers, studenten en

scholieren tegen gereduceerd tarief als lid toegelaten.

1926 Derde bestuurlijke reorganisatie. De zittingstermijn van de voorzitter wordt aan een maximale termijn van vier aaneengesloten jaren gebonden. Dit geldt niet voor de overige bestuursfuncties. Hierdoor krijgt de genootschapssecretaris een centrale rol in de organisatie toebedeeld. Onder E.J. Voûte, die van 1925 tot 1940 secretaris is, kent het genootschap een tweede bloeiperiode. Die vertaalt zich in een

sterke ledengroei en komt ook tot uiting in de activiteiten op nationaal en internationaal geografisch gebied.

1926 Onder leiding van de botanicus G. Stahel onderzoekt een expeditiegroep van het genootschap het Wilhelminagebergte, een van de laatste 'witte vlekken' in het binnenland van Suriname.

Vervolg op pag. 18. ►